

Тендітна Н.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету
УДК 821.161.2

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ В МАЛІЙ ПРОЗІ ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКА

Автор статті намагається простежити авторську характеристику та способи зображення жіночих образів із збірки українського письменника О. Ульяненка «Яйця динозавра». Беручи за основу власні життєві спостереження, письменник створює новий для української літератури, соціально й реалістично більш окреслений образ розкутої сучасної жінки, для якої потенційно ворожими є болісні роздуми, чутливість, переживання, скромність, щире кохання, материнство.

Ключові слова: сексуальна розкутість, відмова від материнства, ефект «зривання масок», «розвінчання міфів», місце жінки в «чоловічому світі».

Тендитная Н.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

ЖЕНСКИЕ ОБРАЗЫ В МАЛОЙ ПРОЗЕ ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКО

Автор статьи пытается проследить авторскую характеристику и способы изображения женских образов из сборника украинского писателя О. Ульяненко «Яйца динозавра». Основываясь на собственные жизненные наблюдения, писатель создает новый для украинской литературы, более социально и реалистично очерченный образ раскованной современной женщины, для которой потенциально враждебными есть мучительные размышления, чувствительность, переживания, скромность, искренняя любовь, материнство.

Ключевые слова: сексуальная раскрепощенность, отказ от материнства, эффект «срыва масок», «развенчание мифов», место женщины в «мужском мире».

Tenditna N.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor,
Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State
Teachers' Training University

WOMEN'S IMAGES IN OLES ULYANENKO'S SMALL PROSE

The author of the article tries to trace the author's description and ways of representing women's images from the collection of the Ukrainian writer O. Ulyanenko «Dinosaur Eggs». Based on his own vital observations, the writer creates a new for Ukrainian literature, a socially and realistically outlined image of a recruited modern woman, for which painful reflections, sensitivity, experience, modesty, sincere love, motherhood are potentially hostile.

Key words: sexual liberation, denial of motherhood, the effect of «tearing down masks», «debunking myths», the place of women in the «men's world».

Постановка проблеми. Характеристика жіночих образів завжди була в центрі зацікавлень літературознавців. Бо як стверджує російська дослідниця Е. Щербаненко, «жінка є ніби дзеркалом свого часу жінка відкритіше вловлює дух свого часу, вбирає в себе те, що пропонує їй навколишній світ. Але вона ж мабуть, з інстинкту життя гостріше відчуває його негаразди, внутрішньо чинить опір руйнівній його силі»

[2, с. 209].

У 2016 році побачила світ збірка малої прози О. Ульяненка «Яйця динозавра». Тематично різні за звучанням твори об'єднані центроутворюючими жіночими образами.

Хоча у стилістичній манері письменника відсутнє традиційне для української літератури змалювання образів діючих персонажів, митцеві все ж таки вдається оригінально подати доволі вичерпну характеристику своїм героїням. Перед читачем постає образ сучасної для митця жінки з чоловічої точки зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, творчість О. Ульяненка хоча і привертає до себе увагу різноманітних дослідників, вичерпна характеристика жіночих образів малої прози залишається поза увагою. Тому під час нашої публікації будемо спиратися виключно на тексти.

Мета та завдання дослідження – простежити авторську характеристику та способи відображення жіночих образів в малій прозі О. Ульяненка.

Виклад основного матеріалу дослідження. До визначення проблем та особливостей жіночих образів зверталися у своїх працях багато науковців, але плін часу вносить нові твори та імена, а також свої особливості та «моду». І якщо раніше на перший план під час характеристики жіночих образів виходили: духовне життя української родини, роль жінки-матері в процесі виховання, то в сучасному світі, зокрема в прозі О. Ульяненка, на перший план висувається сексуальна розкутість, збереження молодості шляхом відмови від материнства та перевага матеріальних благ над духовним світом.

У минулому залишився і образ жінки-берегині, жінки-воїна, відданої й люблячої дружини. Вона вже не є зразком мужності, витривалості, вірності.

Тому, як правило, героїні збірки «Яйця динозавра» змальовані без чіткої вікової орієнтації: «*підтоптаной молодиці*» [1, с. 11]. Вказівка ж на вік героїні почасти сигналізує про певну аномалію: «*дванадцятилітніх шльондр*» [1, с. 31], загострює інтригу розповіді: «*їй чотирнадцять років, у липні – всі п'ятнадцять*» [1, с. 83]. Або слугує для створення комічного ефекту: «*Пацани завалили одну, здерли паранджу, а натрапили на порепане обличчя беззубої шістдесятилітньої жінки*» [1, с. 47]. Лише у деяких моментах вік героїні набуває значення: «*Вона не старша тридцяти...*» [1, с. 134].

Лише частина героїнь мають імена: Алька («Біля самого синього моря»); тьотя Ліда («Жертви кохання»); Ірка («Ірка»), Алла («Кодекс польоту»). А в основному жіноцтво «діє» на сторінках малої прози як: «*баби і молодиці*» [1, с. 158], «*коханки*» [1, с. 51], «*жінки*» [1, с. 44], «*покривджена дама*» [1, с. 52], «*бецалка*» [1, с. 85], «*хазяйка*» [1, с. 105], «*дружина*» [1, с. 119], «*мати*» [1, с. 119], «*дівулі*» [1, с. 179]. Загалом вирізняючись одна з поміж іншої своїм родом занять, віком, поведінкою, освітою, зовнішністю: «*Нінка Кочеткова ... мілицейська вдова,*

пишногруда блондинка» [1, с. 180]; сексуальними вподобаннями, хобі: *«самогонниця баба Каплиха, яка ще може розкласти на карти...»* [1, с. 113] і навіть прізвиськами: *«Дружину його називали по дворах Шамаханською дівцею»* [1, с. 99].

Жінки у прозаїка стають і предметом торгівлі: *«...нею, торгували по смердючих ісик-кульських, алуштинських, ялтинських санаторіях, залізницях...»* [1, с. 17]; *«...торгував дівками, сплавляючи їх по турпутівках до Югославії»* [1, с. 32].

Авторське ставлення до своїх героїнь прочитується і в зменшено пестливих назвах: *«жіночка»* [1, с. 52]; *«бабця»* [1, с. 83]. А також миттєво «схопленими» за певними видами занять: *«Жінка сиділа на перевернутому термосі й чистила картоплю... З-за брудного халату вибивалася сукня з білими квітками на червоних берегах. Ліва нога заголена, округла, біла, так, що видно сині прожилки ... обличчя затемнене металевим рукавом повітровибірника...»* [1, с. 131]. Та у певних життєвих ситуаціях, наприклад, реакція на смерть сина: *«Мати не плаче, витирає сухі очі фартушком...»* [1, с. 1654].

Письменникові до вподоби досліджувати і зіставляти жіночі образи, які належать до різних соціальних ієрархій: *«вищого світу»* – *«Повернувся і угледів писану красуню. Зараз такі стирчать на обкладинці, нюхають кокс, катаються на спортивних машинах»* [1, с. 40] та *«маргіналів»* – *«Тьотя Ліда. Високого, богатирського зросту жінка у ватнику, з армійським підстьобом. Більмувата, з чорними вусами. Вульгарна до неможливого...»* [1, с. 40].

При цьому він користується ефектом «зривання масок»: *«Дружина професора – красуня і розумниця – несла таким матом, такою лайкою, що квіт на персиках осипався від Алушти до Сімферополя ... Упершись в боки, професорша бризкала слиною не менше любого лавочника чи двірника»* [1, с. 40].

А також протиставленням життя героїнь в минулому і тепер: *«Баба випивала частенько, підторговувала цигарками десь на Шулявці. Раніше не пила, бо викладала російську літературу та мову у середній школі»* [1, с. 85].

А також введенням до тканини тексту представниць різних національностей: *«Якутські жінки не можуть не захоплювати: привітні і лагідні, з сором'язливо опущеними додолю очима...»* [1, с. 44]. Але з обов'язковим «розвінчанням міфів»: *«...мініатюрні якутські жінки...на зимівці я потрапив на три дні у сексуальне рабство до жіночки майже двометрового зросту з м'язами, як у Шварценегера, а темпераментом, як у Тарзана»* [1, с. 43].

Перемежовує такі роздуми прозаїк власними роздумами про чинники, які впливають на сексуальність жіночої статі тієї чи іншої національності: *«Сексуальність того чи іншого народу перш за все зумовлюють соціальні ознаки. Специфіка навколишнього життя змушує жінку поступати так чи інакше, але азіатам цей закон*

продиктований конкретно з вершин соціально-релігійної ієрархії» [1, с. 44]. Та певні заборони щодо поведінки, які існують навіть в сучасному світі. Письменник, вочевидь із власного досвіду, зосереджує свою увагу на дослідженні способу життя азійських жінок: «...для чого їм придумали такі закони, найжорстокіші у Шаріаті? Чому вони ходять і ховають обличчя?» [1, с. 47]. І приходиться до несподіваного для читача висновку: «...більш хтивішої, ніж азійська жінка, немає жодної жінки в світі. І більш жорстокої... «Дай їм тільки волі. Бачив, що вони витворюють у Кабулі?» [1, с. 17]. Також він впевнений у тому, що «Якщо вам скажуть, що більше до війни схильні чоловіки, то ніколи цьому не вірте. Найбільше кайфу отримують від усього цього жінки» [1, с. 46].

О. Ульяненко намагається визначити і місце жінки в чоловічому світі. Інколи ця роль є панівною: «Ти придивляєшся до жінок, які тебе оточують, і чоловіча сутність відразу надає їм ідеалізованої форми» [1, с. 11]. Почасти навпаки – «...лупцював її немилосердно. За діло й без» [1, с. 99]. А ще частіше на перший план виступає чоловіча байдужість до жіночих проблем: «...кнала від породільних конвульсій жінка. Два обідраних чоловіки накрили її чоло марлею...» [1, с. 149].

Хоча, як зізнається сам прозаїк у оповіданні «Жертви кохання», пізнати до кінця природу стосунків «чоловік – жінка» фактично неможливо. Для читача так і залишиться таємницею, чому професор замість красуні дружини «уподобав косооку, горбату і смердючу двірничуху» [1, с. 41].

А в оповіданні «Воно» письменник взагалі експериментує. Він намагається пізнати світ жінки «зсередини», описуючи життя Нонки: «Насправді Нонка трохи зовсім не Нонка, а Микола з Василькова, відомий на кінці вісімдесятих київський трансвестит» [1, с. 28]. Але попри всі спроби знайти своє місце серед жіноцтва ця «героїня» виглядає жалюгідною: «А зараз вона – це просто звихнутий на голову мужик з квадратним обличчям, безвільним підборіддям, за тонованим кремом, де проступає синя щетина» [1, с. 29]. Хоча митець упевнений в тому, що за такими перевтіленнями майбутнє: «...пізніше вони, такі як Нонна, стануть елітою» [1, с. 29].

Важливо зазначити, що під час досліджень жіночих образів на перший план у прозаїка виходять:

- сексуальні пристрасті: «дружина пустилася берега» [1, с. 11];
- рід занять: «...за три карбованці дає совєтському солдату все, що йому потрібно для мінімуму, щоб оздоровити організм» [1, с. 11]; «Повія...дешева повія...» [1, с. 22];
- постійна подружня зрада: «...дружина-то його рідна завела шашні з водієм...» [1, с.31];
- описи частин тіла. При цьому автор зупиняється на різних часто несподіваних деталях, що переважно передають колір та відчуття. Зі шматків описів, розкиданих по всіх текстах, складається ніби як із

мозаїки, цілісна картина образу жіночого ідеалу митця: «...її білі ноги потонули в сонці...побачив струнку постать, як тканина западає в жолобок спини, гоїдається стегнами...» [1, с. 14]; «...повернула голову, висвітлила...ніжний профіль з рівним носом, виламалася згином зміїної шиї» [1, с. 16]; «...розтулені червоні губи з білим намистом зубів...» [1, с. 18]; «...засмаглі ноги...» [1, с. 18]; «...бачив міріади солоних капель, що стікали по спині...» [1, с. 18]; «затримав її пальці, холодні, як на світанку» [1, с. 19]; «Усміх...золотиться куточками вуст, а очі – як у зляканій молоденької сарни» [1, с. 83]; «...з довгою до пояса косою, білим, як хліб, обличчям...» [1, с. 95]. Інколи замість портретної характеристики достатньо лише вигуків із боку чоловічої статі: «Оце птиця! Та ти шо-о-о!» [1, с. 96]. Виняток становлять героїні з оповідань «Мент» та «Угода», яким письменник дає розлогу характеристику: «Люська Одарченко була жінкою добропорядною. Завжди накрохмалена, з невитравним кухонним запахом, з очима, велетенськими, як сливи. Вся маленька, доладно зібрана, нічого значущого. Але нічого яскравого і сліпучого. Вірізнялася Люська тільки дивакуватим блиском в очах та любов'ю до китайської кухні, і до поетів... А ще вона, Люська, приносила затишок» [1, с. 100] або «...Лорки, колишньої першої любові, повії в минулому, а зараз санітарки при будинку престарілих... Лорка повна, вилизана, мов котами, фарбована блондинка...» [1, с. 168];

– граційність чи незграбність: «м'яко...ступила...» [1, с. 14]; «...зграйками, розвіваючи спідниці, бігали жінки» [1, с. 38];

Чітку портретну характеристику замінюють дії, вчинки, звички: «...пам'ятав... як вона спить на плечі...» [1, с. 14];

– запахи: «а він вловить запах її загару... задушливі парфуми лоскотнуть ніздрі» [1, с. 13]; «...приносячи... терпкий дух горічаного перегару та чоловічого поту» [1, с. 14];

– психологічний стан: «...вона нервово сіпається, бігає по кімнаті, жбурляє речі...падає за столом...кладає голову на лікті і плаче... бродить кімнатою, тримає за горлечко пляшку, хилить голову, теліпаються мокрі коси» [1, с. 22];

– алкогольна пристрасть: «...наливає в чарку, випиває, пляшка, ссайнувши боком, перекочується, торохкотить столом...» [1, с. 22];

– спосіб життя: «Нонна з мундштуком зависає із самого ранку в дів'явому гадючнику» [1, с. 28].

Материнство також у художньому світі О. Ульяненка відступає від усталених канонів. Тому портретна характеристика матері набуває відверто негативного звучання: «...мати Іллі – блондинка з водяними, повними гною очима, хвора на груди. Ніхто з парубків не приглядав, але дивись – покрили, й Ілля взявся на світ» [1, с. 113].

Особливого значення письменник надає мовленню героїнь. Хоча у більшості творів вони позбавлені «права голосу» взагалі. Вичерпну характеристику, як правило, вони отримують із чоловічої позиції: з

розмов чоловіків про своїх дружин, відгуків на своїх коханок чи авторської характеристики. Так, в оповіданні «Антисеміт» дружина старлея Соколова не промовляє жодної фрази, однак читач із розповідей чоловіка за чаркою: *«Він ще довго говорить про свою дружину, про її чесноти»* [1, с. 6] та відгуків інших чоловіків має докладне про неї уявлення: *«...всім відомо, що жінка у нього гарненька безмозка сучка, слабенька на передок. Перед тим, як іти в нарад, він зачиняв Лорку у чулані, з півгодини перед зачиненими дверима читав лекцію, погрожував пістолетом. Проте результатів це не давало ніяких. Лорка тікала до Москви»* [1, с. 6].

Через діалоги між чоловіком та дружиною, читач дізнається про колишнє життя Альки з оповідання «Біля самого синього моря». Короткі, почасти обірвані фрази говорять про невдоволеність подружнім життям, розбитими мріями, відсутністю перспектив на майбутнє: *«– Сволота... Я хочу бути щасливою... Хочу... Ти вкрав...»* [1, с. 22].

А трикрапки у мові жінки заповнюють роздуми чоловіка, з яких ми дізнаємося про її минуле та теперішній спосіб життя: *«...з голубенькими юначими спогадами про дівчинку на трьох, – а він розтоплював себе, розколював світ, аж доки повернув її»* [1, с. 17].

Мова ж Ірки з однойменного оповідання передає її емоційний стан, який постійно змінюється: *«Отак вона й розповідала без будь-чого там...»* [1, с. 83]; *«А зараз Ірина розбалакалася... Вона говорила так, наче наперед знала, що ця зустріч – випадок і більше ніколи не повториться»* [1, с. 85]; *«Говорить вона рідко, обличчя пашить, очі горять, беруться золотою паволокою, груденята стрибають...»* [1, с. 88]. Коли бракне слів від надмірних хвилювань, то героїня або *«...весь час мовчала»* [1, с. 83], або зривається на крик *«І тут вона кричить. Такого крику ще треба пошукати»* [1, с. 91].

Не другорядну роль під час характеротворень жіночих образів відіграє і одяг. Він говорить про матеріальний статок: *«Суконька блаженська, видно хрестиком латочки»* [1, с. 86]; ставлення членів родини: *«Мати...у вилинялій кофтині»* [1, с. 5]; допомагає підкреслити фігуру: *«...вітер забгав халат... побачив струнку постать...»* [1, с. 14]; рід занять, вік, увиразнити жіночність: *«...пам'ятав її маленьку ніжку в рожевому черевичку...»* [1, с. 15]; повідомляє про стан погоди: *«...вона втрапила під дощ... Сукня обліпила тіло...»* [1, с. 22]; сексуальні бажання: *«...а вона в легенькому купальнику, і важко втриматися од захвату...»* [1, с. 90].

Інколи автор надає значення і кольору одягу, віддаючи перевагу яскравим кольорам: *«Легенька Люська в бузковій сукні...»* [1, с. 100]; *«Вона одягає малинову, з глибокими відкотами сукню»* [1, с. 83]; *«...розгойдуючи дзвоником червоної сукні, а срібні квітки горіли...»* [1, с. 89].

А також жести. І в першу чергу – це хода. Завдяки ній ми дізнаємося про емоційний стан героїні: *«Вона йшла рівно, похитуючись»*

у такт своїй ході» [1, с. 16]; її характер: «з підтиснутими пошколярському сідницями, дріботить...» [1, с. 100]; упевненість: «розміреним кроком йшла поруч» [1, с. 84]; спокій: «...вийшла, так просто і легко...» [1, с. 89]; усталений спосіб життя: «Алька м'яко, повз нього, ступила прогнилими дошками тераси...» [1, с. 14]; рід занять: «Жінка йшла у зім'ятій сукні... Жінка йшла похитуючись, і з усього було видно, що вона п'яна» [1, с. 24].

Висновки. Отже, як бачимо, жіночі образи в малій прозі Олеся Ульяненка позбавлені рис сентиментальної ідеалізації. Беручи за основу власні життєві спостереження, письменник створює новий для української літератури, соціально й реалістично більш окреслений образ розкутої сучасної жінки, для якої потенційно ворожими є болісні роздуми, чутливість, переживання, скромність, чутливість, щире кохання, материнство.

Задля певних меркантильних інтересів чи матеріального добробуту жіноцтво терпить як фізичне, так і відверто сексуальне знущання з боку чоловіків не знаходячи іншого шляху для подолання проблем. Для них більшою мірою характерна певна пасивність, покірність долі, вони схиляються перед важкими життєвими обставинами.

Лише в образі Ірки («Ірка») О. Ульяненко намагався показати певною мірою ідеал сучасної дівчини. Порівняно з іншими образами творів автор утілює у ньому риси ніжності, лагідності, чесності, відданості. Але жорстокість середовища не дало змоги завершити історію «happy end». А тому смерть героїні надала їй життєвих реалістичних рис.

Перспективи подальших розвідок. Жіночі образи у творах О. Ульяненка ще потребують досконального вивчення, адже як говорив сам письменник: «...у жінку падаєш, як у море. І цьому ніколи не буде краю» [1, с. 19].

Можливо тому жоден із образів письменник до кінця так і не розкриває, залишаючи якусь невидиму таємницю, натяк на продовження розповіді як для себе, так і для читача: «...й коли лягав з нею в ліжку, то здавалося, що він лягає з іншою жінкою, невідомою йому жінкою...» [1, с. 18]. Хоча в кожному своєму творі намагався зрозуміти «...правило, що встановлене між чоловіком і жінкою: де та межа, що ми її в цивілізованому світі перейшли, заваливши фемінізованим топлес і чергуванням з кухнею на двох?» [1, с. 147].

Література

1. Ульяненко О. Яйця динозавра: збірка малої прози. Київ: Люта справа, 2016. 190 с.
2. Щербаненко Э. Потери на пути к себе (современная женщина Запада в жизни и литературе). *Иностранная литература*. 1985. № 3. С. 209–223.